

КВАНТИТАТИВНО МАРКОВАНІ ОДИНИЦІ В СУЧАСНІЙ МЕДІАМОВІ: ГРАМАТИЧНИЙ І ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ ВИМІРИ

Костусьяк Наталія Миколаївна

*доктор філологічних наук, професор, завідувач-професор катедри
української мови та лінгводидактики
Волинського національного університету імені Лесі Українки
kostusyak.nataliia@vnu.edu.ua*

Лінгвістичний простір ХХІ ст. зазнав потужних змін. Наявність різних концепцій, часто побудованих на перетині кількох наукових напрямів, зумовили наскрізну й багатоаспектну інтерпретацію мовних одиниць, скеровану на визначення їхніх змістових та формальних параметрів, функційного потенціалу, особливостей вияву в конкретних мовленнєвих ситуаціях [3]. Сповідування таких засадничих ідей вплинуло на різноаспектне вивчення мовних універсалій, зазвичай не представлених у лінгвістичній традиції. У цьому контексті доречно апелювати до напрацювань, присвячених дослідженню заперечення [1], неозначеності [5; 6], посесивності [4] тощо. Сферу понять зазначеного різновиду поповнює квантитативність, студіювання якої перспективно побудувати на сучасному мовному матеріалі, зокрема медійних текстах. Такий вибір цілком обґрунтований, адже газетна публіцистика чи не найпромовистіше віддзеркалює мовну динаміку. Інформуючи про реалії життя, журналісти часто продукують новотвори, використовують лексеми в незвичних контекстах, що дає змогу реалізувати інтенцію автора, вияскравити його лінгвокреативність.

Дослідження квантитативності передбачає її опис з акцентом на змістовій пріоритетності, зокрема на сукупності глибинних семантичних інваріантів, структурованих взаємопов'язаними значеннєвими відтінками та зреалізованих у висловленнях системою різнорівневих мовних засобів. Когнітивно орієнтований алгоритм студіювання забезпечує аналіз квантитативності в кількох аспектах. По-перше, важливою видається її інтерпретація як мовної категорії, утвореної на основі мисленнєво-мовленнєвих операцій і структурованої низкою вужчих категорійних значень. Застосування такої схеми дослідження та поєднання її із засадничими принципами функційно-категорійної граматики дає змогу розглянути квантитативність у дихотомії *зміст – форма* й надати статусу домінантності змісту. По-друге, глибинний аналіз узагальненого кількісного значення передбачає його вивчення: 1) на осі *кількісної означеності – кількісної неозначеності*; 2) у контексті понять *багато – мало* з їхніми модифікаціями – від надто великої до дуже малої кількості; 3) у площині

висхідного чи спадного вияву ознаки в одному предметі порівняно з іншим (іншими) чи в тому самому, але в різний час, що відповідає схемі *більше (найбільше) – менше (найменше)*. По-третє, невід’ємний складник дослідження квантитативності – опис засобів її вираження, які доречно розглядати в аспекті сучасної мовної динаміки. Активна фаза російсько-української війни стала зовнішнім чинником, що вплинув на неологізацію мови масмедіа, проникнення до її сфери номінацій, які зазнали розширення семантичної структури, міжтематичних зміщень та ін. Серед них чільне місце посідають кількісно марковані слова, що виявляють різний комунікативно-прагматичний потенціал, орозмовлюють текст, слугують засобом вираження емоційності й експресивності. Дотримання вказаних методологічних процедур дає змогу проаналізувати квантитативність не тільки на глибинному рівні, що свідчить про її універсальність, а й схарактеризувати в контексті національної специфіки української мови загалом та мови сучасних медійних джерел зокрема.

На вираженні кількісних характеристик спеціалізовані квантитативно марковані номінації, які традиційно розглядають у площині *кількісної означеності – кількісної неозначеності*. Стосунок до реалізації кількісної означеності виявляють усі різновиди означено-кількісних числівників та співвідносні з ними порядкові прикметники. Їхнє використання в мові ЗМІ ніколи не було обмеженим, що й простежуємо зараз у щоденних новинних матеріалах про часові межі тривання чогось, кількість обстрілів, ворожої техніки, загиблих мирних жителів, зруйнованих будівель, знищених окупантів та ін. Водночас зорієнтованість на сучасну мовну практику дає змогу виділити кількісно марковані сполуки, які вказують на певні вияви деструктивності. Проте такі порушення мовного стандарту часто виправдані, оскільки виконують важливу стилістичну й комунікативно-прагматичну роль. Наприклад, лексема *бавовна* із поданим у словниках значенням може перебувати в синтаксичному зв’язку з неозначено-кількісними та дробовим числівниками. Натомість її функціонування в сучасних медіатекстах як синоніма до віддієслівного іменника *вибух* уносить корективи в такі граматичні норми. Креативний український народ, зокрема й журналісти, став поєднувати семантично трансформовану мовну одиницю з власне-кількісними числівниками та порядковими прикметниками, що характерне для її корелята – віддієслівного субстантива *вибух*, пор.: *Атака на Москву та Таганрог: експерт вказав на цікаву деталь, як пов’язані ці дві «бавовни» в РФ* (заголовок; <https://tsn.ua>, 31.07.2023); *Біля Євпаторії в Криму аж три «бавовни»* (заголовок; <https://tsn.ua>, 19.08.2022); *GPS-координати було порушено, завдяки чому 8 жовтня сталася перша «бавовна» на Кримському мосту* (<https://apostrophe.ua>, 19.08.2023); *Друга за день бавовна на Керченському мосту сталася приблизно через дві години* (<https://fakty.com.ua>, 12.08.2023).

Яскравим засобом реалізації авторської інтенції слугує вжита на по-значення російської армії сполука, у межах якої перебуває порядковий прикметник: *«Друга армія світу»: Медведєв запропонував забирати техніку у браконьєрів* (заголовок; <https://www.pravda.com.ua>, 04.07.2023). У поданому реченні вона набуває протилежного значення щодо того, як позиціонували себе окупаційні війська.

До квантитативно маркованих належать одиниці з прихованою ознакою кількості, функційне призначення яких полягає в моделюванні структури простих речень. У цій сфері перебувають закріплені за предикативною позицією дієслова, а також інші частини мови, що зазнали синтаксичної вербалізації. Серед дієслівних форм засвідчено лексеми зі значенням процесної динаміки, зокрема з указівкою на нагромадження, кількісне зростання або зменшення когось чи чогось. У медійних публікаціях періоду активної фази російсько-української війни таку роль виконують слова, ужиті в контекстах про військові дії, чисельність української та російської армій, кількість переселенців, знищених окупантів і їхню зброю, осіб, які мають змогу вільно переміщуватися чи позбавлені цього, та ін. Обов'язкового коментаря потребують конструкції з квантитативно-процесними предикатами на зразок *наплодити (наплодитися), налізти, поналазити*, що слугують яскравим негативнооцінним та експресивним засобом, спрямованим не тільки на орозмовлення медійних текстів, а й на вираження іронії, негативного ставлення до прихильників путінського режиму, проросійських посадовців, окупантів та ін., пор.: *У Росії наплодили стільки приватних воєнних компаній, що після подій у Білгородській області можуть початися протистояння між регіонами та федеральним центром* (<https://opinions.glavred.net>, 22.05.2023). У реченні *«Основна складність у тому, що окупантів достобіса поналазило в Україну, тому роботи буде всім»*, – зазначив Кузик (<https://espresso.tv>, 19.03.2022), окрім виділеного дієслова, розмовна лексема *достобіса* надає висловленню експресивності та сприяє розкутості інтерпретації фактів.

Потрапляючи в певні контекстуальні умови, емоційно-оцінного забарвлення набувають і стилістично нейтральні дієслова, пор.: *Нові втрати росіян на фронті: ЗСУ скоротили кількість окупантів ще на кілька сотень* (заголовок; <https://www.unian.ua>, 16.09.2023); *Сотні росіян поповнили «пакетні» війська: ЗСУ потужно оновили втрати ворога* (заголовок; <https://www.unian.ua>, 16.06.2023).

На противагу характеризованим лексемам квантитативно маркований дериват *наволонтерити* переважно створює позитивний тон оповіді, пор.: *Понад пів мільйона гривень «наволонтерили» школярі рівненського ліцею для Збройних сил України!* (<https://tsn.ua>, 30.01.2023). Принагідно зазначимо, що цієї лексеми немає в друкованих тлумачних словниках.

Окрім власне-дієслів, у моделюванні квантитативно маркованих мовленнєвих ситуацій беруть участь їхні предикативно вжиті кореляти. Перемістившись до цієї сфери, вони набули дієслівних категорій часу, способу, а також виду, що їх виражають зв'язка *бути* та невласне-зв'язки *виявлятися / виявитися, ставати / стати, становити* тощо. К. Г. Горденська виділяє ще й такі зв'язкові елементи, як *досягати / досягнути, налічувати, нараховувати, сягати / сягнути* та ін. [2, с. 100]. Іноді зв'язковий компонент представлений імпліцитно. Аналізовані синтаксичні деривати трапляються у звітах про кількість знищених російських загарбників, їхню пошкоджену техніку, поранених чи загиблих українців. Наприклад: *Але, як виявилось, окупантів було дуже багато* (<https://armyinform.com.ua>, 26.08.2023); *Луганська земля вислана тілами загиблих окупантів* (<https://www.pravda.com.ua>, 04.11.2022); *Вулиці Бучі всіяні тілами цивільних осіб після російської окупації* (заголовок; <https://www.pravda.com.ua>, 03.04.2022).

На активну взаємодію мови масмедіа й уснорозмовної комунікації вказують переносно вжиті слова, які експлікують неозначену кількість та водночас надають загальної експресії реченням, пор.: *Росіяни зізнали на Донбас силу-силенну зеків, спецназ і «десантуру»* (<https://telegraf.com.ua>, 13.01.2023); *А щоб стадо росіян повірило в цю маячню, туди відправили воєнкора-пропагандиста Романа Сапонькова* (<https://apostrophe.ua>, 30.08.2022).

Слова вузькостильового призначення, потрапляючи в медійні тексти, переважно виражають презирство, злість, зневажливе ставлення до агресора. Почасті журналісти досягають іронії та негативнооцінного значення завдяки вживанню побудованих на основі асоціативних зв'язків вторинних номінацій, пор.: *Купа «м'яса» підсилить бойові можливості рф, як би ми з цього не сміялися – Білецький* (заголовок; <https://tsn.ua>, 22.09.2022). Інколи для надання чомусь кількісної характеристики автори публікацій вдаються до використання фразеологізмів: *...левова частка ракет і «Шахідів» збита на підступах до столиці* (<https://www.pravda.com.ua>, 16.03.2023).

Мовну палітру медійних текстів поповнили деривати, мотивовані означено-кількісними числівниками та порядковими прикметниками. Ідеться про складні слова, зазвичай супроводжувані появою додаткових негативнооцінних конотацій. Серед таких лексем особливий іронічний зміст реалізує дериват *затридні* – українськомовна реакція на агресію росіян, їхнє нездійсненне бажання та нереалізований план швидко захопити Україну. Анормативною емоційно-експресивною формою сучасного мововжитку є контаміноване слово *адіннарод*, яке виникло на основі поширеного наративу росіян про нібито братерське ставлення до українців. У структурі цього деривата перебуває транскрипційно оформлений

російський числівник *адін* та іменник *народ*. Припускаємо, що застосована дериваційна схема має короткоситуативний вияв, проте нині вона слугує яскравим і лаконічним засобом віддзеркалення подій і настроїв українців.

Поза межами толерантності, притаманної друкованим медіатекстам, перебуває мотивований порядковим прикметником дериват *двохсотий*. Відомо, що за радянських часів так називали військових, які загинули переважно під час воєнних дій. Нині аналізовану лексему використовують для номінації знищеної живої сили окупантів. Семантичну модифікацію реалізує синтаксичний субстантив *трьохсотий* на позначення поранених. Наприклад: *Кожен день **двохсоті, трьохсоті**. Окупант розповідає про втрати російської армії* (заголовок; <https://www.rbc.ua>, 13.10.2022). Принагідно зазначимо, що нині лексему *двохсотий* намагаються не використовувати на позначення українських захисників, які загинули, захищаючи рідну землю. Замість неї послуговуються прийменниково-відмінковою формою *на щиті*, що реалізує протилежний емоційно-оцінний відтінок.

Отже, для категорії квантитативності, яка виявляє ознаки когнітивно-го та комунікативно-прагматичного спрямування, характерна внутрішня значеннєва структура й система спеціалізованих та транспонованих різнорівневих мовних засобів. Серед них представлені й деструктивні одиниці, спрямовані на орозмовлення медійних текстів, вираження оцінності, емоційності, експресивності, глузливо-іронічного відтінку. До маркерів з узагальненою семою квантитативності належать числівники, їхні значеннєві кореляти, прикметники, дієслова, фразеологізми та ін. Арсенал числових назв, що увиразнюють мовну динаміку, поповнюють складні слова, які часто виявляють додаткові негативнооцінні конотації і водночас надають висловленню загальної експресії та своєрідного колориту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баган М. П. Категорія заперечення в українській мові: функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 376 с.
2. Городенська К. Г. Кореляція синтаксичних категорій предикатності і предикативності в українській мові. *Проблеми сучасної функційно-категорійної граматики* : зб. наук. праць на пошану члена-кореспондента НАН України Івана Романовича Вихованця / укл.: А. Загнітко (наук. ред.) та ін. Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2010. С. 89–105.
3. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова; за ред. К. Г. Городенської. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.

4. Данильчук І. Г. Функціонально-семантичне поле посесивності в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 1996. 17 с.
5. Поляк І. П. Функційно-семантична категорія неозначеності в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Луцьк, 2019. 19 с.
6. Kostusiak N., Pryimachok O., Zdikhovska T., Shkamarda O., Svitlikovska O., Poliak I. Communicative-pragmatic Potential and Semantic-grammatical Manifestations of Uncertainty in Modern Ukrainian Masmedia. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 2022. Vol. 12, Issue 1, Spec. Issue XXVII. P. 41–46. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120127/papers/A_09.pdf (дата звернення: 14.08.2023).

НОВІ ВИЯВИ СЛОВСПЛУК У МОВІ УКРАЇНСЬКИХ МЕДІА

Навальна Марина Іванівна

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри журналістики та мовної комунікації
Національного університету біоресурсів
та природокористування України
mnavalna@gmail.com*

Лексико-семантичному рівневі сучасної української літературної мови властивий стрімкий темп розвитку, що найвиразніше можна простежити в мові масмедіа. У ній виняткове місце посідають нові словосполучення, варіанти вже відомих лексем, потужність появи яких натепер характеризує інноваційний імпульс.

Під впливом позамовних чинників зміни відбуваються на всіх мовних рівнях, тоді як лексичну інновацію вважають наслідком неологізації. Сучасне суспільство перебуває у стані постійних реформацій, що зумовлює виникнення нових номінацій цих явищ, але у 2022–2023 рр. процес оновлення словникового складу спричинений воєнним станом в Україні.

Вивченню особливостей мови масмедіа, аналізу динамічних процесів у її структурі та проблемі взаємодії мовних засобів різних стилів, зокрема і з публіцистичним, присвячено дослідження Л. В. Струганець [7], О. А. Стишова [5–6], Є. А. Карпіловської [1], Л. П. Кислюк [1], Н. М. Костусяк [10], М. І. Навальної [10], Ю. М. Костюк [2], Ю. О. Цигвинцевої [9] та ін.

Серед загалу утворень виокремлюємо словосполучення, що набувають нових варіантів значень, напр.: